

ЛІТЕРАТУРА

1. Агарова Н. Законодавче забезпечення соціально-правового захисту дітей (2002 – 2005 рр.) / Н. Агарова. // Освіта України. – 2005. – С. 14 – 20.
2. Волинець Л. Права дитини в Україні: проблеми та перспективи / Л. Волинець. – К., 2005 – С. 17 – 23.
3. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорсткому поводженню з дітьми : навч.-метод. посіб. / [за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної]. – К. : Юрисконсульт, 2005. – 148 с.
4. Про вжиття додаткових заходів щодо профілактики та запобігання жорсткому поводженню з дітьми // Директор школи. – 2007. – № 5. – С. 16 – 24.
5. Про вжиття заходів щодо запобігання насильству над дітьми // Наказ МОН від 01.02.2010. – № 59. – Режим доступу : www.oblosvita.kiev.ua/index.
6. Ролінський В. І. Насильство щодо неповнолітніх: проблеми, профілактика : навч.-метод. посіб. / В. І. Ролінський. – Одеса, 2005. – 120 с.

РЕЗЮМЕ

Л. Д. Крамаренко. Правовое обеспечение защиты детей от жестокого обращения.

В статье рассматривается правовой механизм сохранения физического, психического и социального здоровья детей; анализируются международные декларативные и конвенционные нормы обеспечения защиты детей от жестокого обращения и процесс закрепления международных стандартов в украинском законодательстве.

Ключевые слова: *насилие, жестокое обращение, международные стандарты, отечественные нормативные акты.*

SUMMARY

L. Kramarenko. Legal protection of children from violent behavior.

The legal mechanism of maintenance of physical, psychical and social health of children is examined in the article. The international declarative and quarantinable norms of children protection from cruel behavior and process of international standards fixing are analyzed in the Ukrainian legislation.

Key words: *violence, cruel treatment, international standards, domestic regulations.*

УДК 159.922.7+616.89

Н. А. Кулик

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ

У статті розглянуто проблему порушення поведінки й появи шкідливих звичок у дітей і підлітків. Спираючись на сучасні дослідження, проаналізовано та розкрито соціально-психологічні чинники відхилень у поведінці неповнолітніх.

Ключові слова: *девіантна поведінка, соціально-психологічні чинники, підлітковий вік, суперечності розвитку.*

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямом роботи сучасної школи є утвердження здорового способу життя серед дітей і молоді, рання

діагностика негативних проявів поведінки школярів. Реалізація завдання виховання гармонійно розвиненої особистості передбачає консолідацію зусиль і школи, і сім'ї, і суспільства.

Перетворення людського індивіда (як представника *Homo sapiens*) в особистість відбувається у процесі соціалізації – процес входження дитини в соціальне середовище, включає засвоєння мови, норм поведінки, моральних цінностей – усього того, що утворює культуру суспільства. Процес входження дитини в соціальне середовище під керівництвом дорослої людини називається вихованням. Виховання – це комплекс впливів, що забезпечують соціалізацію індивіда. Основним завданням дорослого, на думку Л. Е. Орбан-Лембрик, «... є передання дитині тих моральних цінностей, норм поведінки, видів діяльності, форм спілкування, які відповідають вимогам суспільства» [7, 95]. Індивід, у свою чергу, повинен перевести цей досвід у внутрішні, власні регулятори активності. До цих регуляторів належать мотиви, звички, настанови, стереотипи тощо.

Метою соціалізації є забезпечення включення особистості у соціальне середовище, створення умов для максимальної реалізації її психологічного потенціалу, спонукання до саморозвитку. У процесі соціалізації дитина різною мірою, але неминуче проходить через життєві кризи, накопичення протиріч, можливо, через затримки й навіть зриви, болісні, спотворені форми самоствердження та визнання оточуючими. Якщо ж дитина не засвоює позитивного соціального досвіду, не може адаптуватися до зразків поведінки та вимог дорослого, то процес соціалізації порушується, а поведінка неповнолітнього стає дезадаптованою.

Л. С. Славіна визначає підлітковий вік «як найнебезпечніший період щодо виникнення й закріплення шкідливих звичок, різних негативних проявів у поведінці» [8, 37]. Дефекти соціалізації на стадії підліткового віку призводять до несприятливого (аномального) формування особистості. Це проявляється, зокрема, у виникненні негативних психологічних новоутворень, відсутності чи втраті психосоціальної ідентичності, деформованих потребах. Кінцевим результатом є схильність до девіантної поведінки, пошук відповідних ситуацій і навіть створення умов, сприятливих для її прояву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню поведінки з відхиленням у неповнолітніх, а також їх моральних і психічних

особливостей були присвячені праці багатьох дослідників, таких як: О. С. Белічева, П. Г. Бельський, В. М. Бехтерев, М. Н. Гернет, Я. І. Гілінський, М. М. Кабанова, Д. Кантер, С. Коен, І. С. Кон, А. Є. Лічко, Н. Ю. Максимова, Р. Мертон, І. А. Невський, І. А. Сікорський, Н. Смелзер, Н. Г. Юркевич та інші. На сучасному етапі розвитку психології питаннями девіацій у нашій країні досліджують Г. Карелова, Л. Мостова, Р. Охрімчук, А. Швець та інші.

Науковці ще не дійшли спільної думки щодо методів вивчення і пояснення девіантної поведінки. Так, під девіантною поведінкою (англ. *deviation* – «відхилення») частина вчених розуміє дії, які не відповідають офіційно (чи неофіційно) встановленим у певному суспільстві (соціальній групі) моральним і правовим нормам, які приводять людину до ізоляції, лікування, виправлення чи покарання [3].

Існують дві крайні точки зору на девіантну поведінку: природно-біологічна і соціально-редукціоністська. Перша (В. М. Бехтерев, Д. Кантер, Р. Мертон) пояснює причини девіантної поведінки винятково особистісними чинниками (своєрідна генетична організація, порушення біохімічних регулювань, механізми роботи нервової системи). Друга (І. Д. Бех, М. Н. Гернет, Н. Смелзер) схиляється до соціально-економічного пояснення, виключаючи роль будь-яких внутрішніх і психологічних чинників (особистісних диспозицій). Ми ж дотримуємося думки вчених (М. А. Алемаскін, Ю. А. Клейберг, М. Ю. Максимова), які вважають, що « девіантна поведінка – це системне або напівдетерміноване явище, у формуванні якого беруть участь історичні, макросоціологічні, соціально-психологічні та індивідуально-особистісні чинники» [5, 15].

Метою статті – дослідити соціально-психологічні причини дезадаптивної поведінки підлітків.

Організація та методи дослідження. У ході дослідження використовувався метод теоретичного вивчення та аналізу науково-методичної літератури.

Результати досліджень та їх обговорення. До порушень поведінки й появи шкідливих звичок у дітей і підлітків (особливо в періоди вікових криз) можуть призвести несприятливі мікросоціальні, соціально-психологічні й індивідуально-біологічні чинники. Ефективне розв'язання порушеної проблеми ґрунтується на розкритті причин виникнення відхилень у поведінці дитини, психологічних механізмів формування девіантної поведінки.

Однією з причин виникнення відхилень у поведінці є ігнорування особливостей підліткового віку, недооцінювання дорослими глибоких вікових суперечностей розвитку підлітка.

Саме в цей період відбувається значний стрибок у психологічному розвитку. Розпочинається процес самооцінювання та самовиховання. Аналізуючи моральні відносини між людьми, підліток ставить вимоги до інших, а потім до себе. Описуючи цей вік, А. Г. Асмолов указує на такі суперечності:

- з одного боку, непримиренність до зла, кривди, готовність стати до боротьби з найменшими відхиленнями від істини і в той же час – невміння розібратися у складних життєвих явищах – з другого;
- підліток хоче бути хорошим, прагне до ідеалу і водночас не любить, щоб його виховували, не терпить моралізаторства;
- бажає самоствердитися і не вміє цього робити;
- велика необхідність у пораді й допомозі дорослого і водночас відсутність бажання звернутися до старших;
- суперечність між кількістю бажань, з одного боку, та обмеженістю сил, досвіду, можливостей їх здійснення – з другого;
- заперечення авторитетів, захоплення ідеальним та сумнів у тому, що ідеальне може існувати в нашому буденному житті [2, 87].

Провідною суперечністю підліткового віку є прагнення до дорослості й неможливість адекватно його реалізувати. Ця суперечність розуміється як прагнення підлітка самоствердитися. Сучасний підліток не має умов для самореалізації, для прояву самостійності в суспільно корисній діяльності, тому прагне досягти успіху в асоціальній діяльності.

Намагання бути і вважатися дорослим – головна особливість підлітка, яка виражає його нову життєву позицію стосовно людей, довкілля, визначає зміст і спрямованість соціальної активності, систему прагнень, переживань.

Соціальна активність підлітка виявляється у більшій сприйнятливості до засвоєння норм, цінностей, способів поведінки, які існують у світі дорослих і взаєминах між ними. Для підлітка стає дуже важливим ставлення до нього як до рівного з боку дорослих і батьків. З цього випливає загострене відчуття власної гідності, а тому будь-які дрібниці, навіть невеликі зауваження, а тим більше нетактовність, ставлення до підлітків як до маленьких, можуть боляче ранили самолюбство. Отже,

виникає багато конфліктних ситуацій, різних форм протесту (неслухняність, упертість, негативізм, опір виховному впливу).

Згадані суперечності викликають неадекватність поведінки та відхилення від норми в моральному розвитку.

Неадекватність поведінки може виявлятися через так звані атрибути дорослості: паління, уживання алкогольних напоїв, лихослів'я, бродяжництво тощо. Дорослі своїми невмілими діями (жорстокістю, брутальністю та ін.) можуть глибоко травмувати душу дитини, призвести до відчуження, яке потім буде нелегко усунути. За таких умов виникає деформація моральних відносин.

У підлітка виникає напруження у стосунках із дорослими і прагнення подолати, компенсувати переживання своєї неповноцінності. Однак йому, як правило, не вдається знайти для цього адекватні засоби. Якщо дорослі в цей момент не виявляють чуйності до підлітка, то можуть виникнути гострі, тривалі конфлікти. Виникають негативні афективні переживання й відповідні форми поведінки: образливість, упертість, негативізм, замкненість, емоційна нестійкість.

Л. Славіна афективні переживання дитини пов'язує з переживаннями, в основі яких лежить незадоволеність базових потреб підлітка або конфлікт між ними:

- потреба в позитивному оцінюванні дорослих;
- потреба в самоповазі;
- потреба у спілкуванні з ровесниками;
- прагнення набути сприятливого статусу в системі міжособистісних відносин у колективі класу [9, 118].

Невдалі спроби їх задоволення створюють для дитини психотравмуючу ситуацію, яка за відсутності психологічної допомоги переростає в ситуацію неможливості задоволення життєво важливих соціальних потреб.

Підлітковий вік є складним не лише внаслідок зазначених особливостей. Цьому періодові властиві суперечності й у фізичному розвитку, наприклад розкоординування рухів, непропорційність, інтенсивний ріст органів та інші явища, що викликають відчуття скутості, особливо у дівчат. Великий вплив на поведінку справляє статеве дозрівання, а надто тоді, коли життя підлітка неправильно організовано, а

духовні запити примітивні. У цих випадках виникають відхилення від моральних норм у поведінці школяра, засади й інтереси набувають спотворених форм. Створюються сприятливі умови для асоціального розвитку, з'являється розв'язність, потайливість, афективність.

Необхідно враховувати і таку вікову особливість, як підвищена емоційна лабільність, вразливість. Характер домінуючих переживань часто на тривалий час визначає структуру поведінкових реакцій.

До специфічних підліткових поведінкових реакцій належать: реакція емансипації, реакція групування з ровесниками, хобі-реакція; реакції, які зумовлені сексуальними потягами. Слід урахувати, що у зв'язку з емоційно-вольовою незрілістю, готовністю до реакцій емансипації та імітації, підліток за слабого виховного контролю може легко зазнати впливу асоціальних елементів, які маскують свою справжню сутність красивими фразами. Підвищена готовність до зазначених поведінкових реакцій може визначити прихильність учня до асоціальних елементів.

Установлено, що першопричиною, яка призводить до відхилень у поведінці, є порушення відносин учня з класом, ізолювання його в колективі, що спонукає дитину шукати іншої спільності однолітків чи навіть старших школярів, у якій зникало б емоційне напруження, знову б з'являлась можливість самоствердитися та самореалізуватися як особистість. Велику тривогу викликає той факт, що ізолювані діти, які не прийняті у своїй групі, поповнюють кількість неповнолітніх правопорушників. В об'єднаннях асоціальної спрямованості самоствердження здійснюється неадекватними засобами, підлітки задовольняють свої потреби у спілкуванні.

Учні звикають до свого неблагополучного становища в сім'ї, школі, класному колективі, до неуспішності, зневіряються у своїх силах і навіть починають хизуватися своїми негативними вчинками, недоліками. Щоб виправити ці недоліки, як указував М. Алемаскін, «...слід перебудувати їхнє ставлення до себе, до оточуючих, створити такі ситуації, які б дали їм можливість виявити позитивні якості особистості» [1, 87]. Справляти такий вплив на дітей слід у співпраці сім'ї і школи. Їхні зусилля необхідно спрямовувати як на нормалізацію сімейних відносин, так і на формування сприятливого психологічного клімату у класних колективах.

Варто наголосити на тому, що головне місце в житті підлітка посідає

дружба з ровесниками. Вона визначає його емоційний стан, ціннісні орієнтації, спрямованість розвитку особистості. Якщо дорослі ігнорують цю особливість, наприклад перешкоджають дружбі дітей, нав'язують підлітку коло спілкування, негативно відгукуються про підлітка у присутності товаришів, це, природно, викликає опір. Крайньою формою вираження такого конфлікту будуть природні реакції цього віку (реакції емансипації, групування), які набувають хворобливих форм, що призводить до негативних наслідків: втеч із дому, негативізму, недовіри та опозиції стосовно дорослих.

Однією з причин, яка спричиняє виникнення відхилень у поведінці школярів, є психічні травми. Вони відіграють значну роль у виникненні різних порушень поведінки і шкідливих звичок.

Найбільш частим є так званий конфлікт поколінь, який виникає внаслідок надмірної опіки і контролю старших за поведінкою і вчинками підлітка. Дуже хворобливо переживають підлітки позбавлення спілкування з ровесниками, з якими встановлені міцні та емоційно значущі стосунки. Також важко сприймається дітьми зміна звичних життєвих умов: переїзд до іншого міста, перехід до іншої школи. Виникають адаптаційні реакції на новий склад класу, учителів, товаришів по будинку, сусідів. Іноді причиною переживань стає конфлікт унаслідок комплексу власної неповноцінності. Він часто виникає як результат неможливості засвоєння програмового матеріалу, приватних «виховних бесід» учителів, погроз і покарань з боку батьків. Іноді такий комплекс зумовлений характерологічними й фізичними особливостями підлітка – дефектом мовлення, зовнішності, які викликають неприйняття і знущання з боку ровесників. З метою самоствердження такі підлітки часто приєднуються до асоціальних компаній або починають уживати алкогольні напої. Причиною психічної травми можуть бути безпідставні звинувачення в певній поведінці, розкриття таємниць, що ретельно зберігалися; знехтувана, нерозділена юнацька закоханість. Відхилення в поведінці школярів зумовлюються не лише віковими особливостями, а й обставинами, за яких формується особистість підлітка.

Сім'я є тим осередком соціального існування, де дитина задовольняє свої основні потреби – як матеріально-побутові, так і потреби в симпатії, емоційній підтримці та прийнятті. Їх фрустрація і призводить до тривожності, нервово-психічного дискомфорту, порушень у поведінці. Унаслідок неправильного розвитку стосунків у сім'ї, дефектів сімейного

виховання, за нездорових взаємин між батьками дитина засвоює негативні прояви поведінки, у неї можуть формуватися спотворені моральні уявлення, а мимовільна участь у конфліктах, негативні переживання інколи породжують стресові стани, призводять до неврозів, замкненості, уповільненого психічного розвитку.

Якщо підліток виховується в гармонійній сім'ї, усі члени якої пов'язані теплими емоційними зв'язками, то несприятливе середовище (асоціальна компанія) не справляє на нього деформуючого впливу, як, скажімо, на підлітка з неблагонадійної, негармонійної сім'ї. До негармонійних сімей належать неповні сім'ї, сім'ї, де є вітчим або мачуха, які не знайшли емоційного контакту з дитиною. У таких сім'ях відсутня взаємодопомога під час розв'язання життєвих проблем, відзначається надмірне домінування одних членів над іншими, часто виникають конфлікти.

Асоціальна, аморальна поведінка дорослих – це небезпека у підготовці юного покоління до життя. І не лише тому, що, наслідуючи дорослих, дитина засвоює аморальні відносини і сама може вирости аморальною. Цього може й не трапитися. Крім сім'ї, моральний вибір дитини визначається й іншими чинниками: шкільним колективом, педагогами, суспільством. Виникає вибірковість у доборі засобів поведінки залежно від обставин. Так формується роздвоєність особистості, якою відзначається найвищий ступінь аморальності – пристосовництво. Дитина виконує лише ті вимоги, що у певному випадку для неї вигідно виконувати.

Таким чином, негативне ставлення дорослих до моральних цінностей та їхня асоціальна поведінка шкідливі для виховання передусім тому, що спричиняють виникнення умов для формування негативних проявів поведінки.

Неспроможність батьків виступати повноцінним зразком відповідальної поведінки, відхилення від функцій соціального контролю за дитиною призводять до порушень у розвитку дитини.

Підліток розширює коло свого спілкування, інтенсивно оволодіває різними соціальними ролями і тому потребує допомоги батьків у поясненні явищ соціального життя й виробленні власного ставлення до них.

Як бачимо, у підлітковому віці виховний вплив батьків і близьких є одним із вирішальних чинників у формуванні певного стереотипу поведінкових реакцій і характерних особливостей.

За сучасних умов, коли батьки дедалі частіше скаржаться на брак

часу для виховання своїх дітей і виконують ці обов'язки залежно від своєї свідомості та почуття батьківського обов'язку, загострюється питання про те, яку форму і зміст повинно мати сьогодні сімейне виховання.

У вирішенні цього питання провідне місце посідає проблема збіднення духовного життя підлітка. Негативне ставлення в сім'ях до духовних цінностей неминуче призводить до соціального примітивізму, а водночас до негативного ставлення школяра до навчальної діяльності, дисциплінарних норм, суспільного життя. Провідне місце серед чинників, що визначають формування особистості дитини, на думку В. Т. Кондрашенко, посідає ставлення до духовних цінностей [6].

Психолого-педагогічні причини виникнення відхилень у поведінці діють у тісному зв'язку із медико-біологічними. Порушення поведінки в такому випадку може спричинятися різними розладами нервової системи, тимчасовими незначними затримками психічного розвитку.

Однією з причин, що викликає шкідливі звички та нервово-психічні порушення, є органічне ураження головного мозку. Часто зустрічаються залишкові явища черепно-мозкової травми. Ці ураження можуть тривалий час не виявлятися хворобливими порушеннями, унаслідок чого батьки забувають про них. Дорослі повинні знати, що травма головного мозку ніколи не проходить без наслідків. Часто розлади психіки виникають після повторних травм головного мозку. У цих випадках ураження центральної нервової системи виникають на тлі, що змінилося після першої травми, а також унаслідок перенесених мозкових або загальних інфекцій. Травматичні ушкодження викликають достатньо виражені порушення у психічному розвитку дитини [4].

Різні хронічні та соматичні захворювання також несприятливо впливають на фізичний і психічний розвиток дитини.

Серед причин, що викликають порушення поведінки і сприяють виникненню шкідливих звичок, особливе місце посідає інтоксикація. Найпоширенішою є алкогольна інтоксикація. Інша форма інтоксикації виникає унаслідок уживання транквілізаторів та антигістамінних препаратів. Нейроінтоксикація справляє надзвичайно негативний вплив як на організм дитини, так і на її особистісне становлення.

Відхилення в поведінці можуть також спричинятися різними видами акцентуацій. Акцентуація – одна з найважливіших особливостей цього вікового періоду. Акцентуованість – це «загострення» деяких,

притаманних кожній людині індивідуальних якостей. Акцентуації є сприятливим чинником для розвитку невротичних реакцій, неврозів, патохарактерологічних особливостей [3].

Серед учнів групи ризику 40,3% становлять діти психічно неблагонадійні, із затримкою психічного розвитку, з інтелектуальною недостатністю, слабо виявленими ураженнями, нестійкістю в розвитку центральної нервової системи, тривалими і соматичними захворюваннями, психічним і психофізичним інфантилізмом тощо. Усе це травмує психіку дитини, її нервову систему, знижує темп психічного розвитку, викликає астеничні стани, що призводить до підвищення втоми, нестійкості уваги, низького рівня розвитку самостійного мислення, низької інтелектуальної працездатності, зниження адаптаційних можливостей. Такі учні важко переносять життєві складності, сімейні незгоди, шкільні неспіхи.

Висновки. Усе вищесказане дає змогу зробити висновок про те, що асоціальна поведінка неповнолітніх є результатом складної взаємодії соціальних та особистісних чинників, до яких насамперед належать: дисгармонійність біологічного та соціального розвитку, нездатність соціально прийнятними способами компенсувати свою непристосованість до соціального оточення, недостатній розвиток загальних здібностей, суперечності у формуванні статевої свідомості, низький рівень моральної та правової свідомості тощо. Вказані чинники можуть призводити до виникнення девіантної поведінки.

Перспективою подальших досліджень є оцінка профілактики девіантної поведінки дітей підліткового віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алемаскін М. А. Виховна робота з підлітками / М. А. Алемаскін. – М. : «Педагогіка», – 1979. – 263 с.
2. Асмолов А. Г. Личность как предмет психологического исследования / А. Г. Асмолов. – М. : МГУ, 1984. – 104 с.
3. Большой психологический словарь // Сост. и общ. ред. Г. Мещерякова, В. Зинченко. – СПб. : Пройм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
4. Денисов І. Г. Біологічні чинники девіантної поведінки та профілактика їх виявлень у вихованні громадської спрямованості у підлітковому віці / І. Г. Денисов // Пост методика. – 2002. – № 7 – 8. – С. 207 – 212.
5. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения / Ю. А. Клейберг. – М. : «Медицина», 2001. – 454 с.
6. Кондрашенко В. Т. Девиантное поведение у подростков / В. Т. Кондрашенко. – Минск : «Медицина», 1988. – 247 с.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: у 2 кн., кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.

8. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб. : Питер, 2000. – 656 с.

9. Славина Л. С. Трудные дети // Под ред. В. Е. Чудновского. – М. : Институт практической психологии, 2006. – 246 с.

РЕЗЮМЕ

Н. А. Кулик. Социально-психологические факторы отклонений в поведении подростков.

В статье рассматривается проблема нарушения поведения и возникновения вредных привычек у детей и подростков. Опираясь на современные исследования, проанализированы и раскрыты социально-психологические факторы отклонений в поведении несовершеннолетних.

Ключевые слова: *девиантное поведение, социально-психологические факторы, подростковый возраст, противоречия развития.*

SUMMARY

N. Kulik. The socio-psychological deviation factors in teenagers behavior.

It is considered in this article the problem of children's and teenagers' behavior violation and their harmful habits. There were analyzed and revealed the socio-psychological deviation factors in juvenile misconduct relying on the modern investigations of this problem.

Key words: *deviant behavior, socio-psychological factors, juvenile age development conflict.*

УДК 43-3

А. М. Лавська, З. В. Декунова

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано проблему організації цілеспрямованого формування навичок здорового способу життя учнів молодшого шкільного віку.

Ключові слова: *здоровий спосіб життя, учень, здоров'язбереження.*

Постановка проблеми. Найціннішим багатством, яким нагороджує людину природа від народження і на довгі роки, є здоров'я. Кожна людина, з'являючись на світ, володіє генетично закладеним потенціалом здоров'я. Проте, яким би сприятливим не був генетичний код індивіда, у процесі свого розвитку людина постійно взаємодіє з середовищем, яке може спричинити як розвиток задатків, так і їх пригноблення. Медицина визначає освіту як одну з основних умов забезпечення здоров'я.

Сьогодні перед освітою гостро стоїть проблема розвитку нової особистості, яка мала б міцні знання та вміння, широкий культурний запас,